

Болгар Т.М.

ВПЛИВ НАСЛІДКІВ «ОЧИЩЕННЯ» БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто сучасні проблемні питання стану банківської системи України, що виникають у процесі реформування банківської системи. Досліджено вплив наслідків ліквідації неплатоспроможних банків на загальний стан системи. Визначено причини, що викликають недовіру громадян до банків та підвищення рівня проблемної кредитної заборгованості. Обґрунтовано необхідність вирішення питань на рівні держави та менеджменту банків стосовно відновлення стабільної роботи банків.

Ключові слова: банківська система України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, процес «очистки», депозитні вклади, проблемні кредити, неплатоспроможність, банкрутство, кредитні бюро.

Постановка проблеми. Економічна нестабільність, знецінення національних грошей, системна банківська криза, що відбуваються в Україні, є джерелом гальмування розвитку економіки, зростання безробіття, поглиблення бідності та загострення соціально-політичних ризиків. Банківська система останнім часом має проблему з фінансовою стійкістю та платоспроможністю. З кожним роком все більше банків зазнають негативного впливу різноманітних чинників, що спричиняють хвилі ліквідації та банкрутства, що знижує довіру до банківської системи. Необхідно звернути увагу на те, що із зменшенням кількості банківських установ зростає показник проблемної кредитної заборгованості. Ці та інші явища, що негативно впливають на діяльність діючих банків в Україні, не можуть не викликати занепокоєння. Тому пошук шляхів стабілізації, відновлення довіри та поліпшення фінансової стійкості банків є актуальними питаннями сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню та дослідженню особливостей розвитку банківської системи України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців. Так, характеристику основних етапів розвитку банківської системи України залежно від економічних процесів, що відбуваються усередині країни, досліджують І. Д'яконова [1], О. Колодізев [2], проблемам фінансової стійкості та реформування банківської системи України присвячені праці В. Коваленко [3], причини виникнення проблемної заборгованості у банках, перспективи розвитку діяльності банків та основи механізму регулювання банківської діяльності на сучасному етапі досліджені у працях Т. Болгар [4],

О. Дзюблюк [5]. Але актуальними та важливими, на наш погляд, залишаються питання стосовно наслідків реформування вітчизняної банківської системи, їх вплив на поведінку та відповідальність клієнтів щодо виконання своїх боргових зобов'язань та довіри до банківських установ.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження проблем, що викликають погіршення показників діяльності банківської системи України, та обґрунтування необхідності пошуку шляхів відновлення стабільного функціонування банків.

Опис основного матеріалу дослідження. Починаючи з 2014 року під впливом девальвації гривні та спаду в економіці, а також політичної нестабільності в країні значна кількість банків зіткнулася з проблемами. У багатьох з них, згідно рішення НБУ була розпочата процедура ліквідації, тому вже станом на 01.01.2015 р. кількість діючих банків становила 163 од., що на 11,41 % менше у порівнянні з 01.01.2009 р., станом на 01.01.2016 р. кількість фінансових установ складала 117 (-36,41 %), а станом на 01.12.2016 року – банківська система України налічує 98 діючих банків (рис.1).

Дії НБУ можна класифікувати, як очищення від банків, фінансова стійкість та платоспроможність яких знаходиться на низькому рівні. Але не можна забувати, що таке явище підриває довіру громадян до стабільності банківської системи в цілому, поки вона перебуває у процесі «очищення».

Виникає найголовніша проблема – вплив депозитів із банківських установ, котра триватиме, доки з ринку виводитимуть щоразу нові банки, а фізичні особи – власники гривневих вкладів обсягом понад 200 тис. грн. (сума, гарантована ФГВФО) та валютних депозитів, що заморожуються у неплатоспроможному банку і знецінюються через девальвацію гривні, вилучатимуть свої вклади ще до введення тимчасової адміністрації у проблемний банк.

© Болгар Тетяна Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, тел.: +380509550958, e-mail: t.bolgar@mail.ru

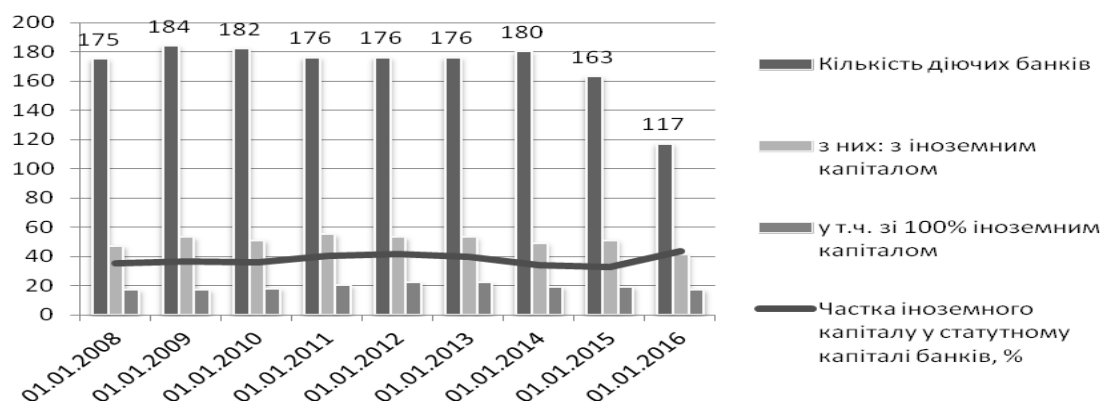

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банківських установ в Україні за 2008-2015рр.*

* Складено автором на основі [6]

Протягом 2014-2015 років банки України втратили 15,6 млрд. грн. депозитів у національній валюті, або 3,9 % від загального їх обсягу. Треба відзначити, що відтік депозитів у національній валюті фізичних осіб має більш негативну динаміку і становить 64,6 млрд. грн., або 25,5 %. Однак, такий обсяг зниження депозитів у національній валюті фізичних осіб частково компенсувався приростом депозитів у національній валюті юридичних осіб на 49 млрд. грн. за рахунок зростання коштів на поточних рахунках. Збільшення коштів на поточних рахунках юридичних осіб відбулося за рахунок зростання оборотів суб'єктів господарювання через інфляційні процеси.

Ситуація з відтоком депозитів в іноземній валюті набагато складніша у порівнянні з депозитами у національній валюті, що значно посилюється зовнішніми чинниками. Банківський сектор України протягом 2014-2015 років втратив 16,2 млрд. дол. США депозитів або 55,1 % від всіх депозитів в іноземній валюті у порівнянні на початок 2014 року. За 2014-2016 рр. гривня девальвувала у відношенні до долара США більше, ніж у 3 рази. Така різка девальвація привела до зростання проблемної заборгованості клієнтів перед банками (обслуговування валютних іпотечних кредитів стало неможливим для більшості позичальників). І ще одним наслідком девальвації є зростання валютних активів і зобов'язань та необхідність докапіталізації більшості банків. За оцінками експертів банківський сектор України необхідно докапіталізувати на 120 млрд. грн., і це за умови відсутності подальшої девальвації.

З березня 2015 р Національний банк підняв облікову ставку з 22 % до 30 % для стримування інфляції в країні. Такі дії не дають банкам виконувати одну з основних своїх функцій – кредитувати економіку, що ще більше посилює економічну кризу в Україні. На початку 2015

року більшість комерційних банків призупинили свої кредитні програми для бізнесу. Банківські установи, що мали можливість надавати нові кредити, пропонували досить дорогий ресурс. Високі процентні ставки були зумовлені високою інфляцією (за 2015 рік рівень інфляції склав – 43,3 %) і монетарною політикою Національного банку України.

Відомо, що гарантування вкладів (депозитів) є одною з складових гарантії фінансової стабільності банківського сектору економіки. Система страхування депозитів повинна захищати не тільки кошти вкладників, а й сприяти роботі з проблемними банками і таким чином запобігати виникненню кризових ситуацій.

В Україні впроваджена державна система страхування вкладів. Її правовою основою є Указ Президента «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» [7], Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [8], а також «Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», затверджене Кабінетом Міністрів і Національним банком України [9]. У відповідності з вищевказаними нормативними документами Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є державною спеціалізованою, економічно самостійною установою. Основною метою діяльності Фонду є захист прав та інтересів фізичних осіб – вкладників банків, філій іноземних банків. На сьогоднішній день Фонд відшкодовує кошти у розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку не більше суми граничного розміру відшкодування коштів, що становить 200 000 гривень, незалежно від кількості вкладів в одному банку.

Слід зазначити, що з 2001 року (розмір відшкодування коштів становив 1200 грн.) відбулося помітне збільшення гарантованої суми відшкодування коштів (рис. 2).

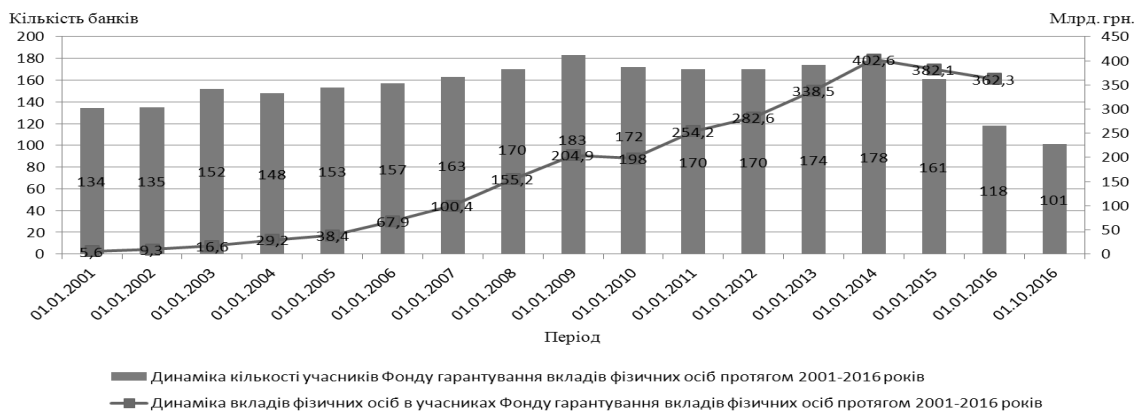

Рис. 2. Динаміка концентрації вкладів фізичних осіб в учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб протягом 2001-2016 років*

*Складено автором за даними [6]

Постійне підвищення страхового покриття сприяло збільшенню довіри до банків з боку населення, тим самим забезпечуючи нарощення фінансових ресурсів у банківському секторі країни.

Але з початком фінансової кризи у 2014 році і до тепер спостерігається стрімке банкрутство банківських установ у БСУ. Паралельно зростає тенденція до суттєвого скорочення вкладів фізичних осіб у банківських установах, що вказує на недовіру до ліквідності банків та є однією з причин стагнації економічного розвитку України.

В умовах сучасної нестабільності більшість країн зробили певні поправки у законодавство, що регулює роботу системи гарантування вкладів. Наприклад, у США при розрахунках страхових внесків, що підлягають сплаті до фонду страхування депозитів, ставка внеску застосовується не до обсягу депозитів, а до середніх сукупних активів за мінусом середнього матеріального капіталу (tangible equity) і гарантоване державою страхове покриття банківських вкладів було збільшено зі 100 до 250 тис. дол. Міністри фінансів країн ЄС схвалили поетапне підвищення мінімальних гарантій за приватними вкладами до 100 тис. євро.

В Україні кожному вкладнику відшкодовуються кошти за депозитами (включаючи відсотки) у розмірі внеску на день настання недоступності вкладів, але не більше 200 000 грн. У відповідності з чинним законодавством, недоступність вкладів – це неможливість одержання вкладу вкладником відповідно до умов договору, що настає з дня призначення ліквідатора учасника Фонду.

На наш погляд, процедура виплати відшкодувань потребує подальшого удосконалення. Вітчизняна практика доводить, що з дня неспроможності банку виконувати свої

зобов'язання перед вкладниками згідно з умовами договору до дня призначення ліквідатора може пройти досить тривалий період. Адже лише термін повноважень тимчасової адміністрації, призначеної НБУ до введення ліквідатора, може тривати до одного року (для системоутворюючих банків – до двох років). Під час роботи тимчасової адміністрації запроваджується мораторій на задоволення вимог кредиторів, у тому числі на повернення депозитних вкладів.

Як бачимо, за останні роки суттєво зменшився кількісний показник банків у банківській системі України й одночасно збільшилась частка проблемної кредитної заборгованості. Така залежність не може не викликати занепокоєння як на рівні окремого банку, так і на рівні банківської системи. Як показує проведене дослідження, обсяг кредитної заборгованості станом на 01.12.2016 року складає 24,2 % від загального обсягу наданих кредитів, що більше ніж у три рази перевищує показник 2013 року (рис. 3).

У сучасних умовах банківські установи повинні оперативно реагувати на появу за давненої заборгованості за кредитами та постійно удосконалювати схеми реструктуризації позичок, щоб у майбутньому не допускати на балансі безнадійної заборгованості, яку досить складно продати на вигідних для банку умовах. Тому, важливим на даному етапі є ефективне управління кредитним портфелем банків, що залежить від правильності організації самого процесу кредитування, при якому необхідним є врахування всіх факторів, котрі поєднуються з принципами і методами банківського кредитування в межах сучасної наукової концепції банківського менеджменту.

Сьогодні важливим питанням є якість забезпечення за кредитом. Банки в сучасних

умовах повинні вимагати від клієнтів ліквідне забезпечення позичок заставним майном, при цьому необхідним є правильний розрахунок

можливості його реалізації та рівень витрат, який буде понесений банком.

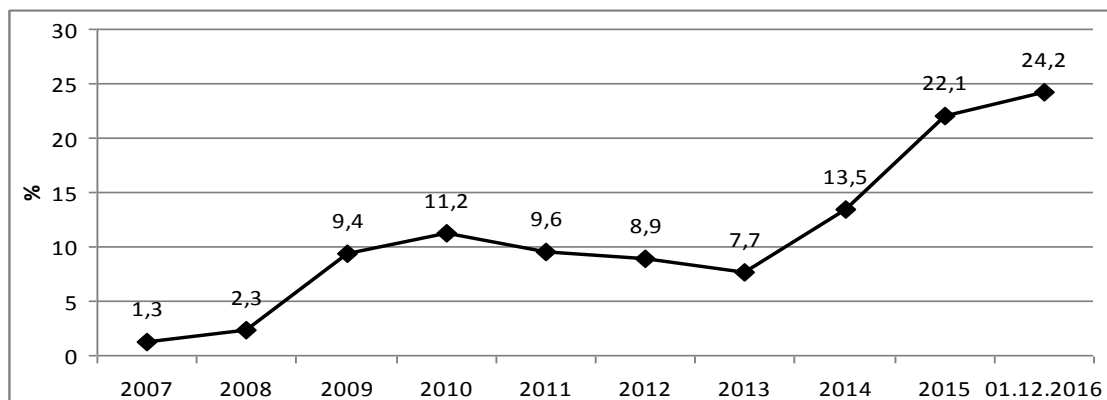

Рис. 3. Частка простроченої кредитної заборгованості в загальному обсягу наданих кредитів за період 2007 – 01.12.2016 р р.*

*Складено автором на основі [6]

При сучасній економічній та політичній ситуації для мінімізації кредитних ризиків велике значення має наявність відомостей про кредитну історію потенційних позичальників. В Україні з 2005 року існує практика діяльності кредитних бюро, функціонує створена НБУ єдина інформаційна система «Реєстр позичальників», що фіксує інформацію про боржників, які мають заставлені кредити. Робота кредитних бюро є особливо важливою при кредитуванні фізичних осіб. Але існують проблеми, котрі певною мірою мають негативний вплив на якість формування кредитних портфелів банків та ускладнюють процес кредитування. Важливим недоліком є те, що бази даних бюро не є однаковими, тому що вони працюють упродовж різного періоду часу з різними банками та не мають налагодженого процесу обміну інформацією між собою.

У світовій практиці функцію консолідації інформації та організації взаємодії між різними кредитними бюро часто здійснюють спеціальні структури, при цьому вони ведуть каталоги кредитних історій усіх бюро, що дозволяє визначити, які з них мають інформацію про конкретного позичальника. Також недоліком роботи є обмежені можливості в отриманні інформації від інших небанківських установ та організацій про боржників, що позбавляє користувачів можливості перевірити платоспроможність потенційних позичальників у повній мірі [10].

Національним банком України здійснюється регулювання і нагляд за банківською діяльністю на основі законодавчих та нормативних документів, що на постійній основі

переглядаються та доповнюються. Але відсутність у банківських установах досконало розроблених положень та банківських продуктів, що включають стандартизовані умови, технологічні карти, форми документів та форми управлінської звітності, відсутність чіткого розподілу обов'язків та процедур контролю створює можливість приймати ситуативні рішення кредитними працівниками, що призводить до: – підвищення рівня операційних ризиків; – збільшення часу, який потрібний для проведення операцій; – підвищення ймовірності помилок; – проявів можливих шахрайств та зловживань [4].

Процес банкрутства та ліквідації банків суттєво впливає на рівень виконання позичальником своїх боргових зобов'язань перед кредиторами. Посилює цей процес інформація, яку поширюють засоби масової інформації. Зокрема, це стосується випадків розповсюдження у ЗМІ часто неперевірених та неправдивих відомостей щодо зниження рейтингів банківських установ. Такий прояв недоброякісної конкуренції, безумовно, створює суттєві проблеми у сферах розрахунково-касового обслуговування, залучення та супроводження корпоративних зарплатних клієнтів, залучення депозитних вкладень тощо.

Практика свідчить, що такі прояви з боку ЗМІ спонукають значну кількість клієнтів тимчасово не виконувати умов кредитних угод. Ці факти мають місце за умов низької правової культури населення. Не підготовлені юридично клієнти сподіваються на те, що за певних умов фінансових труднощів банківських установ борги клієнтів перед кредиторами можуть бути

піддані процедурі прощення.

Зазвичай, це процеси, що важко структурувати, а відповідно виробити певні механізми протидії чи їх нівелювання. Але з упевненістю можна констатувати, що ці процеси неодмінно супроводжуються негативною філософією населення щодо банківської справи.

У таких випадках банкам слід звернути увагу на неприпустимості масового узгодженого невиконання проблемними позичальниками умов кредитних договорів. Дослідження сучасних проблем процесу стрімкого зростання кількісного показника проблемних позичальників, що характеризується збільшенням періоду прострочення виходу кредиту з графіка погашення дало можливість застосувати нами термін «хвиля боржників». Грунтуючись на результатах проведеного дослідження, можемо констатувати, що «хвиля боржників» має сьогодні стрімке зростання.

З огляду на ці обставини, а також на загальну фінансово-економічну ситуацію в державі, виникає потреба в активному захисті прав кредитора як суб'єкта господарських відносин.

Здійснення дієвих кроків, спрямованих на посилення прав кредиторів та забезпечення балансу інтересів банківських установ та позичальників, є необхідною умовою для стабільного та ефективного розвитку фінансової системи та економіки України, формування сприятливого інвестиційного клімату в державі. Органи влади мають керуватися державними інтересами та утримуватися від рішень, що зменшують рівень відповідальності позичальників.

Для цього науковці вже у найближчій перспективі повинні сформулювати ідеї нової філософії банків та їх взаємодії з клієнтами та населенням.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підвищення стабільності вітчизняної банківської системи повинно відбуватися і через заходи, що проводяться урядом з метою поліпшення загальних макроекономічних чинників, а саме: підвищення загальної довіри до банківської системи; повернення коштів у банківську систему з тіньового сектора економіки; підвищення стабільності і довіри до національної валюти; зменшення податкового тиску.

Для зменшення наслідків негативного впливу на банківський сектор України сучасної фінансової кризи необхідно продовжити процес удосконалення системи гарантування вкладів. Основними напрямками вдосконалення, на наш погляд, мають бути:

– Фонд гарантування вкладів має брати участь у процесі виявлення проблемних банків їх санації та ліквідації;

– Фонд має розробити програму інформування населення у надзвичайних ситуаціях (наприклад надавати інформацію стосовно ліквідації певного банку);

– на державному рівні розробити заходи поетапного підвищення гарантованої суми повернення вкладів. На нашу думку, підвищення повинно бути здійснено не менше, ніж на 50 % від нині діючого, тобто до 300 000 гривень, що є логічним для періоду, коли Україна перебуває в умовах невизначеності, що супроводжуються активними інфляційними процесами та банкрутством банківських установ.

Реалізація вищевказаних заходів, на нашу думку, призведе до підвищення довіри вкладників до банківської системи, що у свою чергу підвищить стабільність фінансового сектору України.

Окресливши проблеми та проаналізувавши особливості функціонування банків у сучасних умовах господарювання, можемо зробити певні висновки. Отже, головними цілями ефективної роботи з проблемними банками є: підтримання безперервної роботи платіжної системи та системи розрахунків; запобігання впливу проблем одного банку на діяльність інших банків, що становить загрозу для стабільності всієї системи («ефект доміно»); підтримання довіри з боку населення та учасників ринку до банківської системи.

Головним завданням на сьогодні є відновлення стабільної економічної ситуації у країні і успішність виконання цього завдання залежить від розвитку банківської системи України та кожного банку зокрема. Тому кожен банк як окремий елемент другого рівня вітчизняної банківської системи повинен бути надійним, конкурентоспроможним і мати можливість підтримки подальшого розвитку своєї діяльності. Але як фактор ризику, що існує для банків, – погіршення якості їх кредитних портфелів і, як наслідок, високі збитки в результаті формування резервів.

Зрозуміло, що сьогодні, функціонуючи в таких умовах, банківська система як одне ціле не може адекватно виконувати свою ключову макроекономічну роль – перетворювати заощадження населення на інвестиції, що є одним із факторів гальмування економічного розвитку країни.

Подальші дослідження будуть присвячені важливій та актуальній темі оновлення філософії сучасного банківського бізнесу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Д'яконова І. І., Мордань Є. Ю. Адаптивність банківської системи та її прояв у динаміці економічного розвитку України // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2011. – № 4. – С. 118-126.
2. Колодізев О. М. Становлення банківської системи України: минуле, світовий досвід, проблеми реформування // Банківська справа. – 2000. – № 2. – С. 26-31.
3. Коваленко В. В., Болгар Т. М. Розвиток науково-методичних підходів до оцінки проблемних кредитів як складової системи управління проблемними кредитами банку [Текст] / В. Коваленко, Т. Болгар // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №10. – С. 185–195.
4. Bolgar T. The major reasons for emergence of bad debts in banks of Ukraine at the present stage of economic development / T. Bolgar // Nauka i studia. – 2014. №18 (128). – P.49-54.
5. Дзюблюк О. В. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці / О. В. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. – 2010. – № 9. – С. 108 -124.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України. Указ президента України від 10.09.1998 р., № 996/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996/98>
8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб. Закон України від 22.02.2012 р., № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>
9. Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, затверджене Кабінетом Міністрів і Національним банком України від 30.08.2002 р., № 1301/268 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_7d/pg_ihwdsc.htm
10. НАБУ: вдосконалення роботи кредитних бюро – крок до розвитку кредитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/324911/nabu-vdoskonalennya-roboty kredytnyh-byuro-krok-do-rozvytku-kredytuvannya>.

REFERENCES

1. Diakonova I. I., Mordan Ye. Yu. Adaptivnist bankivskoi systemy ta yii proiav u dynamitsi ekonomichnoho rozvytku Ukrainy (Adaptability of banking system and its show in dynamic economic development of Ukraine) // Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomika». (Scientific journal of Sumy State University) – 2011. – № 4. – P. 118-126.
2. Kolodiziev O. M. Stanovlennia bankivskoi systemy Ukrainy: mynule, svitovy dosvid, problemy reformuvannia (Formation of banking system of Ukraine) // Bankivska sprava. (Banking Business) – 2000. – № 2. – P. 26-31.
3. Kovalenko V. V., Bolhar T. M. Rozvytok naukovo-metodychnykh pidkhodiv do otsinky problemnykh kredytiv yak skladovoi systemy upravlinnia problemnymy kredytamy banku [Tekst] (The development of scientific and methodological approaches to evaluation of problem credit as a composite of management of problem banking credit) / V. Kovalenko, T. Bolhar // Aktualni problemy ekonomiky. (Actual economic problems) – 2013. – №10. – P. 185–195.
4. Bolgar T. The major reasons for emergence of bad debts in banks of Ukraine at the present stage of economic development / T. Bolgar // Nauka i studia. – 2014. №18 (128). – P.49-54.
5. Dziubliuk O. V. Mekhanizm zabezpechennia yakosti kredytnoho portfelia y upravlinnia kredytnym ryzykom banku v period kryzovykh yavyshch v ekonomitsi (Mechanism of qualitative support of credit portfolio and management of credit banking risk in the period of crisis economic phenomena) / O. V. Dziubliuk // Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky. (Journal of European Economy) – 2010. – № 9. – P. 108-124.
6. Official site of National Bank of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Pro zakhody shchodo zakhystu prav fizychnykh osib – vkladnykiv komertsii bankiv Ukrainy. Ukaz prezydenta Ukrainy vid 10.09.1998 r., № 996/98 (About measures concerning defense of physical persons rights – depositors of commercial banks of Ukraine. Decree of the President of Ukraine dates from 10/09/1998 p., № 996/98 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996/98>
8. Pro systemu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. Zakon Ukrainy vid 22.02.2012 r., № 4452-VI (About guarantee system of physical persons. The Law of Ukraine dates from 22.02.2012 r., № 4452-VI) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>
9. Polozhennia pro Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib, zatverdzhene Kabinetom Ministriv i Natsionalnym bankom Ukrainy vid 30.08.2002 r., № 1301/268 (Statute about the Deposit Insurance Fund adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine dates from 30/08/2002, № 1301/268) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.uazakon.com/documents/date_7d/pg_ihwdsc.htm
10. NABU: vdoskonalennia roboty kredytnykh biuro – krok do rozvytku kredytuvannia (NBU: improvement of work of credit bureau – a step to the dit crdevelopment) [Electronic resource]. – Access mode: <http://news.finance.ua/ua/news/-/324911/nabu-vdoskonalennya-roboty kredytnyh-byuro-krok-do-rozvytku-kredytuvannya>.